

Др Љубника Башовић

ПРИЛОГ ИСТРАЖИВАЊУ РАДНИЧКИХ БИБЛИОТЕКА И ЧИТАОНИЦА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ ИЗМЕЂУ ДВА СВЈЕТСКА РАТА (1918 – 1941)

Прву половину двадесетог стољећа карактеришу значајна збивања у развоју човјечанства уопште. Револуционарне, политичке и друштвене промјене тог раздобља утјецале су и на значајан развој науке, умјетности и културе. Долази до развоја масовне културе на свјетском плану што је условљено порастом савремене технологије и индустријализације. Већина земаља започиње експерименте како да се књига, умјетност, позориште и достигнућа науке приближе широј јавности, у чему долази и до ширег отварања и дјеловања јавних библиотека и јавног библиотекарства. Истина, јавне библиотеке у неким земљама биле су раширеније, у неким мање, али су, начелно говорећи, библиотечке услуге стављане на располагање све већем броју корисника – све ширим слојевима становништва.¹⁾ Започета еволуција у области библиотекарства, као стручне и научне дјелатности, донијела је свијету постепено изграђивање разноврсних типова библиотека и читаоница, одређивање њихових примарних функција и задатака, професионално образовање библиотечких радника, удруживање библиотека и њихових носилаца у професионалне стручне организације и стварање прве међународне асоцијације библиотечких радника цијелог свијета – с публиковањем већег броја стручних и научних радова о практичним и теоретским достигнућима у овој области.

У Босни и Херцеговини се, у периоду између два свјетска рата, библиотекарство и библиотечка дјелатност наслањала на наслијеђене културне традиције из ранијих периода, а добрим дијелом је стекла и своје посебне, професионалне, националне и класне карактеристике и особености. Појава све већег броја библиотека и типизација унутар њих знатно је допринијела и развијању, првенствено јавних библиотека и читаоница, самосталних или у саставу разних културно-просвјетних, умјетничких, спортских, радничких друштава и организација, научних, специјалних и школских библиотека и читаоница. У овом периоду је у Босни и Херцеговини дјеловало близу шест стотина библиотека разних типова.²⁾

1) *Историја човјечанства*. Културни и научни развој. Загреб, 1969, св. 6, књ. 3: Двадесето стољеће, II дио: Преображај друштва, стр. 376 – 386.

2) Ђорђе Пејановић, *Историја библиотека у Босни и Херцеговини од почетка до данас*. Сарајево, 1960, стр. 104.

Развој и дјеловање радничких библиотека и читаоница, у склопу библиотечке активности овога периода, уско је везано за почетке организовања и класно-идејног сазријевања радничке класе у Босни и Херцеговини, као облика прогресивног стремљења у оквиру демократско-револуционарног покрета. Већ с првим деценијама двадесетог стољећа настаје процес отварања радничких библиотека и читаоница у свим већим мјестима у Босни и Херцеговини – превасходно као негација постојећих културних институција, друштава и библиотека, које су подстицале вјерску и националну поларизацију грађана. Истина, у прву деценију двадесетог стољећа радништво у Босни и Херцеговини је ушло с веома скромним искуством у свом класном организовању и вођењу класне борбе. Међутим, под утицајем интензивнијих кретања, у првој половини прве деценије новог стољећа, број радничких друштава, радничких домова (а већину их је одмах пратила и библиотечно-читаоничка активност), био је већ толики, да се поставило питање њиховог струковног повезивања и оснивања првих струковних синдиката и све јачи развој разноврсних културних активности. Временом је развијени синдикални покрет у БиХ, у склопу својих разноврсних активности, посебно поклањао пажњу радничким библиотекама и читаоницама, о чему свједочи податак »да такорећи ниједно радничко друштво, ниједна радничка организација није била без најпримитивније читаонице, па тако ни без библиотеке у ширем смислу.«³⁾ Истовремено, истражена грађа о дјеловању радничких библиотека и читаоница у БиХ између два рата пружа обиље података за сагледавање њиховог значаја и улоге у цјелокупној легалној и илегалној дјелатности КПЈ и СКОЈ-а – усмјереној, прије свега, на припремање револуције, посебно у периоду од 1937 – 1941. године, када су ове установе постајале праве интерне школе за прогресивно, односно марксистичко образовање и ширење прогресивне мисли.

Стога се њихов значај и улога огледају, с једне стране, у њиховој пионирској општекултурној мисији с обзиром на историјски условљену наслијеђену културну и просвјетну дјелатност и постојећу националну и конфесионалну разједињеност друштава, тј. постојање низа друштава и организација и у њиховом оквиру библиотека и читаоница – на чисто националној и конфесионалној основи. С друге стране, оне заузимају значајно мјесто у историји демократско-револуционарног покрета у Босни и Херцеговини, с обзиром на то да су – од времена када КПЈ, последије »Обзнане« и Закона о заштити државе (1920, 1921), прелази у илегалност и заједно с револуционарним радничким покретом доживљава од режима тешке ударце – постбјале, као масовне организације. Ничу и нове радничке библиотеке и читаонице, било самосталне било у саставу разних радничких друштава и организација, у којима ће временом, захваљујући дјеловању КПЈ и СКОЈ-а доћи до изражаја снага прогресивних мисли и револуционарног покрета, а оснивају се и такве библиотеке, које раде под непосредним руководством КПЈ, служећи остваривању борбе КПЈ за идеале радничке класе и револуције.

Преломни историјски догађаји који су утицали на развој и јачање револуционарног радничког покрета у земљи – јесу пobjеда социјалистичке револуције у Русији, распад Аустро-Угарске, догађаји на крају првог свјетског рата и стварање заједничке државе СХС – с низом неријешених привредних, друштвених, политичких и културних питања. Непуних пет

3) – Седика Дервишевић, *Прилог историји радничких библиотека у Сарајеву*. Библиотекарство, Сарајево, 1969, 3 – 4, стр. 43 – 71.

мјесеци послје је стварања југословенске државе, у њој је створен јединствени револуционарни раднички покрет – Социјалистичка радничка партија Југославије (комуниста) (у Београду 20 – 23. априла 1919), јединствени револуционарни синдикати (23. априла), а основан је и Савез комунистичке омладине Југославије – СКОЈ (у Загребу 10. октобра). У низу мјеста у Босни и Херцеговини оснивају се раднички домови са читаоницама, у којима су створане прве збирке књига. Тако је у Бихаћу 1919. године основан Раднички дом с читаоницом и библиотеком, кроз које је повјереништво социјалдемократске странке Босне и Херцеговине, заједно са синдикалном организацијом, развијало пропагандну активност на политичком, културно-просвјетном и спортском пољу. Библиотека и читаоница су биле прво смјештене у »Стекаловој кући«, одакле су пресељене у »Ресторан Кухач« и већ у почетку посједовале збирку од око 300 књига и брошура, прикупљених у сабирној акцији. Читаоница је редовно добијала листове »Глас Слободe«, »Радничке новине«, »Ослобођење«, »Истину«, »Радник«, »Слободну ријеч«, »Политику«, »Републику«, »Обзор« и друге, а средства за набавку књига и штампе обезбјеђивана су од недјељних приредби у Дому и читаоници. У Босанском Броду је основан Раднички дом са читаоницом и неколико секција; у Требињу – Раднички дом у оквиру којег су посебно дјеловале читаоница и библиотека; у Босанској Крупи – читаоницу је основала партијска организација у Јовановића Хану под Теђијом, и у њој су се почели окупљати напредни радници. Раднички домови се оснивају и у низу других мјеста – у Варешу, Какњу, Брези, Брчком, Дервенти, Травнику, Турбету, Јајцу, Теслићу, Приједору, а посебно је та активност била интензивна у Сарајеву, гдје се, поред Радничког дома у Кошеву, отварају још два – оба са читаоницама, један на Башчаршији, а други у Новом Сарајеву.⁴⁾ Када је маја 1919. године формирана у Сарајеву – комунистичка омладинска организација ученика Трговачке академије (предсједник Драгутин Зломислић, секретар Родољуб Чолаковић), користила је у свом раду »невелику библиотеку марксистичке литературе«, у Радничком дому (општа радничка библиотека Главног радничког савеза о којој ће касније бити ријечи). Организација је : Дому добила на располагање једну просторију гдје су се омладинци сваке вечери састајали и заједнички проучавали »Комунистички манифест«, Марков »Најамни рад и капитал« и Бебелову књигу »Жена и социјализам«, у чему су им помагали Јово Јакшић, Живота Милојковић, Мојсије Зон, те Коста Новаковић, Милош Требињац и други активисти СРПЈ(к). Како је ова, најјача радничка библиотека располагала претежно издањима Српске социјалдемократске партије, омладинци су из ње позајмљивали дјела Маркса, Енгелса, Бебела, Розе Луксембург, Антона

4) Урош Недимовић, *Раднички покрет у Босни и Херцеговини у првој половини 1921. године*. Прилози за историју радничког покрета. Сарајево, 1965, I, стр. 55 – 95; – Мони Финци, *Дјеловање КПЈ у културним и спортским друштвима и организацијама у Босни и Херцеговини између два рата*. У: Научни скуп Радничке класе и КПЈ у борби за социјализам у Босни и Херцеговини. Поводом 50-годишњице Савеза комуниста Југославије 6. и 7. новембра 1969. године. Сарајево, АНУ БиХ, XIII, књ. 3, 1970, стр. 83; – Славко Одић, *Раднички покрет Бихаћа и околине до устанка 1941*. У: Подгумач у НОБ. Зборник сећања. Београд, 1972, књ. I, стр. 33; – Славица Хречковски, *Хронологија радничког и народноослободилачког покрета у Босанском Броду и околини 1894 – 1945*. Ст. Брод, 1969, стр. 22; – Маријан Сиврић: *Преглед развоја радничког покрета у Требињу до 1941. године*. Требиње, октобар 1969, стр. 114 – 115; – Ђуро Агбаба, *Босанска Крупа до рата, у данима окупације, припремама за борбу и устанку*. У: Подгумач у НОБ..., књ. I, стр. 245 – 252.

Панекука, Леа Дојча, Ота Рилеа, Димитрија Туцовића и других.⁵⁾ У Новом Сарајеву Радничка читаоница је отворена 5. јуна 1920. године, смјештена у гостионици »Код Карла«, а још прије 20. јуна исте године, отворена је и »нарочита Радничка читаоница за раднике Муслимане« у Сарајеву.

Прва правила струковних и професионалних радничких, занатлијских и других удружења из тих година, регистрију, уз остале задатке и циљеве удружења, и отварање књижница и читаоница. Тако се у Правилима професионалних занатлијских удружења за БиХ из 1920. године налази и таксативно наведено да оно има задатак »да чува и унапређује моралне и материјалне интересе занатлијског сталежа, што ће постизавати, између остalog, и »одржавањем стручних течајева, предавања, потпомагањем изложба... отварањем занатлијског дома, књижнице и читаонице«. И у Правилима Савеза ковинарских радника за БиХ стоји... »заштита интереса својих чланова и рад на просвјетном и материјалном унапређивању њиховом«, што се постиже и »установљењем савезних подружничких књижница«. У Правилима Савеза рударских радника у Зеници – подружница у Горњој Тузли, Креки, Букињама и сл... исто тако се наводи: »заштита интереса чланова и рад на просвјетном, моралном и материјалном унапређивању њиховом – установљењем подружничке књижнице«, а у Правилима Савеза рударских радника за БиХ у Зеници из 1925. године – »установљење савезне књижнице и читаонице«. На потребу »што хитнијег рјешавања пролетерске културе«, тј. културно-просвјетног рада у народу, и у том смислу »оснивања и ванучилишних пучких просвјетних завода, библиотека, алфаветских течајева, итд.«, упозоравао је и летак Социјалистичке радничке партије Југославије (под насловом »Другови изборници« у Броду на Сави, из 1920. године), на основу постојећег стања културе и просвијећености у народу (међу ријетким земљама у Европи, према попису из 1931. године, Босна и Херцеговина је имала 72,9% неписмених, рачунајући становништво у доби од 10 година надаље, о чему ће се посебно говорити у »Пролетеру« из 1933. године, истичући да је »неписменост у народу огромна« и да у БиХ износи и 80,5%).⁶⁾

У струковном Савезу графичких радника у Сарајеву библиотечка и читаоничка активност је, с обзиром на специфичност занимања графичара, већ врло рано успостављена, а имала је богату традицију још из ранијих периода (Типографско болесничко и потпорно друштво у Сарајеву, основано 1903. године, имало је библиотеку синдикалне организације сарајевских графичара већ 1904. године). У Правилима Савеза графичких радника Југо-

5) Родољуб Чолаковић, *Сјећање на давне дане*. Мајски дани 1919. Одјек, Сарајево, 1 – 15. V 1979, 9, стр. 6.

6) *Глас Слободе*, Сарајево, 1920, 117, 119, 121; – Правила Подружнице Савеза професионалних занатлијских удружења за БиХ у Сарајеву. АБХ, ПУС, 1454/1-2, шифра 18. 10. фебруар 1922. Сарајево. Полицијска дирекција за БиХ Земаљској влади Сарајево; – Правила Савеза рударских радника у Зеници. АБХ. Кр. банска управа Дринске бановине II. бр. 33717, од 7. XI 1931; – Правила Савеза рударских радника за БиХ у Зеници. Зеница, 1925, стр. 4; – Летак »Другови изборници« из 1920. године. МР Сарајево, инв. бр. (10) 221; – Иван Божић, Симо Ђирковић, Милорад Екмечић, Владимир Дедијер: *Историја Југославије* Београд (1972), стр. 444; – Уништење неписмености у СССР. *Пролетер*, јануар 1933, IX, 1, стр. 10;

славије, прихваћеним на Конгресу уједињења 1920. године, стајало је да се циљ Савеза »материјално помагање својих чланова... рад на побољшању економског положаја чланова и радника, на просвјетном, културном и моралном подизању њиховом«, постиже и... »оснивањем књижница и читаоница за чланове Савеза«. Правила су даље утврђивала да је свака подружница Савеза дужна да »уређује друштвене књижнице са што бољим поучним, стручним, социјалним и литерарним штивом, те у том погледу доставља своје предлоге Централном одбору«. Детаљније податке о раду библиотеке сарајевског Савеза налазимо у годинама 1922 – 1924. када је њоме руководио Фрањо Рауш Старији и када је »преуређена, стручно сређена и попуњена већим бројем нових књига«. У извјештајима из тих година стоје подаци да је Библиотека 1923. године располагала са 1.019 књига и да је имала 142 читаоца и да су прочитане 1.294 књиге; 1930. године – 1.453 књиге, 83 читаоца и 965 прочитаних књига. У извјештајима се, исто тако, упозорава да у структури књижног фонда преовладава белетристика и да се мањи број дјела односи на стручне области, поготово на оне »из социјалистичке мисли«. Узроци и коријени релативно малог броја читалаца у односу на укупан број чланова синдикалне организације а посебно недовољног, стручно и идејно неизграђеног књижног фонда, могу се тражити, прије свега, у општеобразовном нивоу самих радника, а несумњиво и у свјесном запостављању идеолошког уздицања радника графичара од стране тадашњих управа синдикалних организација »који су проповиједајући борбу против уношења политичких и партијских страсти у синдикални покрет, тежиле да васпитавају чланове у аполитичном духу.«⁷⁾ Напори за унапређивање библиотечког рада и успјешнији рад на просвјетивању и стручном уздицању графичара огледају се у оснивању Наобразбеног одбора при Подружници Савеза у Сарајеву 1925. године, под чији надзор библиотека Савеза прелази 1933. године. Наиме, Наобразбени одбор, који се састојао од 7 чланова, бираних на период од три године, између осталог се бринуо око »набавке корисних, стручних знанствено-социјалних књига и остале штампе... управљао књижницама Савезне организације«. Библиотека је у овом периоду била отворена недјељно два сата а дужности књижничара вршили су Боровој Марић и Иван Раушер. У циљу унапређивања рада са читаоцима они су успјели да унесу неколико ефикаснијих метода које су се огледале у попису нових књига, дијељених члановима као прилог постојећем штампаном каталогу и у напорима да се квантитет и састав књижног фонда побољшају. Међутим, годишње извјештаје Подружнице и даље прате статистички подаци и указивање на слабу заинтересованост чланова за читање, посебно помоћних радника и ученика (извјештаји за године 1929 – 1937). Тако је 1934. године Библиотека имала 167 читалаца – квалификованих графичара, 66 типографа и 9 књиговезаца, а међу 102 помоћна радника свега 17 читалаца, и међу 9 ученика свега 8 читалаца. И даље се наводе подаци да је највише читана лијепа књижевност, која је у фонду била и најзаступљенија, али је зато дјело литературе под индексом »НБ« (литература прогресивних издавача »Нолита« и »Бинозе«), иако заступљена са свега 55 књига – био

7) Правила Савеза графичких радника Југославије, прихваћена на Конгресу уједињења 1, 2, 3. и 4. II 1920. у Сарајеву. Сарајево, 1920, стр. 1, 2. и 28; – 30 година организованог рада графичких радника БиХ, 1903 – 1933. Сарајево, 1933, стр. 64.

прочитан 10 пута.⁸⁾ Библиотека је 1939. године посједовала 2.307 свезака и велик број дневних листова, а у структури књижног фонда и даље је превађавала лијепа књижевност и мали број дјела из стручних области и социјалистичке мисли, што је несумњиво било одраз »непоклањања пажње социјалистичком васпитању графичара од стране СГРЈ«.⁹⁾

Припремајући се за радикалан обрачун с комунистичким покретом у земљи, влада је у склопу мјера против комуниста и класног радничког покрета донијела тзв. Обзнану о растурању, затварању и забрани дјелатности свих организација, новина и друге штампе или појединаца који се баве комунистичком пропагандом (29/30. XII 1920. године). КПЈ, Централно радничко синдикално вијеће и СКОЈ стављени су практично ван закона, а њихови домови, архиви и имовина су заплијењени. Затварање радничких дома изазвало је и престанак културно-умјетничког рада и дјелатности низа радничких библиотека и читаоница у њиховом саставу. Тако је у Дервенти затварањем Радничког дома сва његова имовина заједно с библиотеком заплијењена, а у Љубушком су запечаћене просторије читаонице КПЈ и заплијењена сва архива, имовина и библиотека. Започео је период двадесетогодишње борбе КПЈ у тешким илегалним условима а путевима даљих активности одвијали су се под видом легалних културно-просвјетних друштава, међу којима се налазио и приличан број библиотека и читаоница, било самосталних било у саставу ових друштава и организација. На примјер, у Љубушком, ранија активност се наставља путем четири читаонице: двије муслиманске, једне хрватске и једне српске, затим Соколског друштва, соколске чете и других легалних организација. Овакве легалне активности развијају се у многим мјестима.¹⁰⁾ Међутим, санкције над радничким удружењима и даље се настављају, па је, још прије доношења Закона о заштити државе 1. августа 1921. године, демолиран Раднички дом у Сарајеву (поводом атентата на министра Драшковића – последице 21. јула 1921. године) и том приликом уништен цјелокупни инвентар, архива и библиотека Радничког културно-умјетничког друштва »Пролетер«, која је »у периоду револуционарног радничког покрета дјеловала на широком културно-умјетничком и васпитном плану«.¹¹⁾ Потпуна забрана сваке дјелатности КПЈ и осталих напредних организација у земљи (Закон о заштити државе) навела је КПЈ и СКОЈ да стварају своја сигурна упоришта у низу легалних друштава и организација. У илегалним условима рада почео је поново дјеловати

8) Правила и Правилник Савеза графичких радника-ца Југославије, Загреб 1928, стр. 1 – 3; – Извјештај Подружнице Савеза графичких радника-ца Југославије у Сарајеву за годину 1930. Графички радник, Загреб, 21. II 1931, 8, стр. 14 – 15; – Др П. Митровић: *Слике из културне историје првог радничког покрета Босне и Херцеговине (1900 – 1914)*. Сарајево, 1956, стр. 17; – Извјештај подружнице Савеза графичких радника и радница Југославије, Сарајево, за годину 1933. Сарајево, 1934, стр. 7 – 8; – Исто, за годину 1934. Сарајево, 1935, стр. 8 – 9; – Правила и правилник Савезне организације Савеза графичких радника Југославије у Сарајеву, Сарајево, 1934, стр. 13. и 20; – Будимир Миличић, *Графички радници Сарајева*, 1903 – 1941. Сарајево, 1975, стр. 53 – 60.

9) Будимир Миличић, *Графички радници Сарајева, 1903 – 1941...*, стр. 53 – 60.

10) Урош Недимовић, *Раднички покрет у Босни и Херцеговини у првој половини 1921. године...*, стр. 55 – 95; – Мони Финци: *Дјеловање КПЈ у културним и спортским друштвима и организацијама...*, стр. 165 – 168; – Махмуд Коњковић, *Кроника о љубушком крају*. Љубушки, 1974, књ. I, стр. 142, 146, 188 – 189, 195 – 196.

11) Мони Финци, *Дјеловање КПЈ у културним и спортским друштвима и организацијама...*, стр. 174.

Обласни секретаријат СКОЈ-а за Босну, а на иницијативу Обласног секретаријата у Сарајеву дошло је до стварања легалне организације Савеза младих радника за БиХ, који је већ половином 1922. године окупао 80 чланова. У молби за одобравање друштвених правила Савеза и у Правилима одобреним од Покрајинске управе за БиХ од 9. јуна 1922. године стајало је да ће Савез «вестрано штитити интересе својих чланова и радити на културном и економском унапређењу њиховом»... између осталог и... «стварањем и установљењем савезних књижица».¹²⁾ Истовремено, орган Независних радничких синдиката »Радничко јединство« у Сарајеву, обавјештава јавност да је у локалу »Радничког јединства« у Сарајеву отворена читаоница, смјештена у »пространој, чистој и лепо удешеној сали«.¹³⁾ У истом листу од 1923. године у напису под насловом »Радничка културна друштва« истиче се да су »класно пролетерско просвјетивање, другарска солидарност и потпора... основни моменат који води радничка културна друштва у њиховом раду« и позива на Правилник Међусавезног Синдикалног одбора Југославије – прихваћен у Београду 27. октобра 1921. године, према којем су синдикални одбори дужни да »културно дижу чланове оснивањем књижица, пев. зборов, тамб. зборов, дилетантских и сл.«.¹⁴⁾

Носилац прогресивне мисли и акције постаје 1923. године новооснована Јеврејска радничка омладинска заједница »Мататја« у Сарајеву и њена библиотека, која је одиграла врло истакнуту улогу у револуционисању омладине. Иако су основни циљеви Заједнице, дефинисани правилима – одобреним 1926. године били ограничени на опште васпитање радничке омладине, на рад на културном и спортском пољу, тј. подешени тадашњим условима да би их власт одобрила, убрзо је постала једна од оних организација у оквиру које је КПЈ остваривала снажан утицај. Прогресивну мисао и акцију »Мататја« је остваривала путем бројних секција, а нарочито културне секције, у коју крајем 1934. године улазе чланови и симпатизери КПЈ (Елиезер Лезо Перера, Ури Шнетрепл, Мони Финци, Нисим Албахари и други) и која је, у више група, систематски изучавала марксистичку литературу. Овој секцији је била повјерена и брига о друштвеној библиотеци, за коју су редовно издвајана новчана средства тако да је располагала вриједним књижним фондом. Служила је »као ефикасан инструмент дјеловања и подизања класне свијести и идејности људи, и у њој су читаоци могли да добију на коришћење, изван званичног регистра, готово све књиге на индексу«. Радила је двапут недјељно и њом је управљао члан секције, брињући се како о избору књига, тако и о сваком читаоцу појединачно. Имала је лијепу, стручну, социјалну и марксистичку литературу. О литератури на индексу водила се посебна евиденција и она је »ишла од руке до руке«, илегално.^{14а)} Библиотека је 1930. године располагала са око 700 књига , а

12) Правила Савеза младих радника у Сарајеву за Босну и Херцеговину. АБХ. Покрајинска управа за БиХ, бр. 56310 од 9. јуна 1922. године.

13) *Радничко јединство*, Сарајево, 3. III 1922, 5, стр. 3.

14) *Радничко јединство*, Сарајево, 2. VI 1923, 14, стр. 2.

14а) Прогресивна литература између два рата била је, прије свега, преведена марксистичка литература, оригинална марксистичка литература, те дјела из социјално-прогресивне књижевности. У годинама 1919 – 1920., као легалном периоду КПЈ, поред »Комунистичког манифеста«, као седмог по реду југословенског издања (Загреб, 1919) излазе и друга значајна дјела научног социјализма: Енгелсов »Развитак социјализма од утопије до науке«, Београд 1920; Лењина дјела »Држава и револуција«, Београд 1920, »Империјали-

1940. са преко 2.000. »Многи омладинци и омладинке »Мататје« могли су се често видјети с књигом под мишком и целовима пуним напредних листова и часописа«. Због свих ових активности Друштво је стално било под паском полиције, а 1936. године настају хапшења, што је проузроковало извјестан застој у раду, да би се опет наставило с истим напорима. Културне екипе Заједнице окупљале су и до 200 чланова и »настављају свој марксистичко-образовни рад, библиотека друштва добија све значајнију улогу, у јавном дјеловању долазе до изражаја нове форме усмених новина...« и сл., а сама Заједница постаје »један од јавних носилаца напредне мисли и окупља бројну и разнолику публику независно од националне припадности«. »Мататја« је распуштена рјешењем Краљевске банске управе Дринске бановине 1939. године, с мотивацијом да је »у току свог дјеловања прекорачила круг рада и кренула потпуно новим левичарским правцем, који се манифестира у тежњама комунистичких настројења«. Међутим, послје годину дана рад »Мататје« је обновљен и још више омасовљен, уз чврсту координацију с организацијама КПЈ и СКОЈ-а, којима је припадао велики број њених чланова. Поновна забрана је успједила одмах послје априлског слома 1941. године, када су просторије Заједнице запечаћене, а вриједан књижни фонд од око 1.200 књига »формално разграбљен«. Нешто из тог фонда је, ипак, спасено јер налазимо податке да се у библиотеци СКОЈ-а, коју је формирало »језгро« СКОЈ-а почетком 1942. године – са секретаром Кемалом Фазлићем за рад са омладином Бистрика, Хрида, Беговца, Бабића Башче, Скендерије и Широкаче – налазило и нешто књига поријеклом из »Мататје«. Ова литература је служила за одржавање повремених састанака идеолошког образовања, а за илегалну омладинску библиотеку на Широкачи и Соукбунару 1942. године била је задужена Алма Цинић.¹⁵⁾

Све већи број друштава и организација, међу њима радничких – с библиотекама и читаоницама, и организованим васпитним и читалачким радом, био је резултат и донесене резолуције о задацима СКОЈ-а у економској борби радничке омладине (на Другом конгресу СКОЈ-а у Љубља-

зам као највиша етапа капитализма«, Загреб 1920; »Начела и директиве III Интернационале са 22 Лењинове тезе о буржоаској демократији и пролетерској диктатури, Београд 1920; са словеначком језику дјела О. Бауреа, Н. Бухарина, К. Кауцког, Л. Троцког, Г. Зиновјева и др. Издајући преводну литературу, КПЈ је у овом периоду чинила напоре и у издавању оригиналне партијске литературе – реферата, брошура, и сл., а послје »Обзанае« и »Закона о заштити државе«, ова се литература морала илегално преводити, штампати и растурати. Поткрај 30-тих година осјећа се знатан утицај КПЈ на политику неких издавачких предузећа или су на њену иницијативу оснивана нова, која покрећу издавање низа легалних часописа и листова, марксистичких дјела и дјела из социјалне књижевности: *Нолит*, *Биноза*, *Минерва*, *Савремена библиотека*, *Нова литература*, *Стожер*, *Наша стварност*, *Култура* и низ других. *Жарко Протић: Илегална издања књига Комунистичке партије Југославије (1921–1941)*. Библиотекар, Београд, 1959, 3, стр. 242–358; – *Карло Павелић. Панорама међуратне књиге*. Библиотекарство, Сарајево, 1969, 3–4, стр. 1–21.

- 15) *Мони Финци: Подаци о Јеврејској радничкој омладинској организацији »Мататја« у Сарајеву 1923/1926–1941. године*. Сарајево, 30. XII 1958. Архив Института за историју, Сарајево, МГ/-Ф8; – *Мони Финци: У авангарди друштвеног прогреса*. У: *Споменица 400 година од доласка Јевреја у Босну и Херцеговину*. Сарајево, С. а., стр. 200–202; – *Мони Финци, О раду у »Мататјик«*. У: *Сарајево у револуцији*. Сарајево, 1976, стр. 565–576; – *Махмут – Машо Судуковић, Омладина Бистрика у рату до 1943. године*. У: *Сарајево у револуцији*, Сарајево, књ. III (рукопис); – АБХ. Сарајево, Пов. бр. 7685, од 28. септембра 1939; Пов. 201, од 10. јануара 1939; Кр. БУДБ, Пов. ДЗ бр. 1875, од 1940. године.

ни 24/26. јуна 1923. године), у којој је, између осталог, стајало да ће се »васпитни рад у легалним организацијама одвијати путем општепросвјетног, дилетантског, музичког, спортског, умјетничког рада и преко књижница у читаоницама«.

У Мостару је 1926. године основано Радничко културно-умјетничко друштво »Абрашевић«, које је окупљало радничку, школску омладину и добар дио интелигенције. На иницијативу Мјесног синдикалног међуструковног одбора, у којем су значајну улогу имали његови чланови – мостарски комунисти, створена је у његовом крилу културно-умјетничка секција. Дјеловала је у просторијама Радничког дома, организована у три групе – драмској, културно-просвјетној и тамбурашкој. Културно-просвјетна група је посебно радила на идеолошком уздизању и популарисању науке, а то је постизавала путем предавања, курсева, а нарочито популарисањем књига »у ком циљу је располагала богатом библиотеком«. Са шестојануарском диктатуром 1929. године рад Друштва је прекинут, а 1935. године поново је отворен Раднички дом и долази до оживљавања активности Друштва. КПЈ поново посредством синдиката организује рад секција и настаје »општи замах на политичком, идеолошком и културно-просвјетном уздизању радника«. Раднички дом је затворен последице демонстрација 1939. године.¹⁶⁾

У Бањој Луци је 1928. године (18. марта) основано Радничко културно и спортско друштво »Пелагић«, на иницијативу синдикално организованих радника и појединих чланова и симпатизера КПЈ, а на позитивним традицијама радничког покрета овога краја. У управи Друштва су се налазили истакнути раднички борци: Паво Радан, Авдо Чаршић, Мустафа Бахтијаревић, Рудолф Хитер и други. Од самог почетка »Пелагић« је дјеловао под пресудним утицајем КПЈ и у условима обновљеног радничког, политичког и синдикалног живота имао значајну улогу у окупљању и просвјећивању радника, у чему су »књижница, наобразбена секција, пјевачки хор... били сектори рада гдје се није почело из почетка, већ је настављена дотадашња активност појединих синдикалних подружница«. Богата библиотека Друштва налазила се у Радничком дому, па је затварањем Дома са шестојануарском диктатуром 1929. године заплијењена истовремено кад је конфискована партијска имовина и забрањен рад секције. Диктатура је, међутим, само привремено зауставила рад и већ 1930. године дошло је до оживљавања организоване активности комуниста. Када су на другој илегалној партијској конференцији, одржаној у зиму 1932. или почетком 1933. сумирани резултати рада КПЈ и кад је одлучено да се обнови напредна синдикална организација те активирају чланови синдиката у борби против режима, обновљен је рад неколико спортских и културних друштава у граду, поново су формирани раднички хорови и фолклорне секције Друштва, и отворена његова библиотека. Библиотека је 1934. године посједовала 700 књига домаћих и страних аутора. Било је евидентирано 1.500 читалаца, међу којима су 90% били мануелни радници. Тако је на годишњој скупштини Друштва 1935. године могло бити констатовано да је један од највећих успјеха у раду несумњиво постигнут отварањем друштвене библиотеке и читаонице. Из сачуваних извјештаја и статистике се види да је била добро снабђевена

16) »Абрашевић« у животу Мостара до 1941. године. У: Радничко културно-умјетничко друштво »Абрашевић« Мостар 1926 – 1956. Мостар, С. а., стр. (4 – 5); – Мони Финци: Дјеловање КПЈ у културним и спортским друштвима..., стр. 183 – 185.

листовима и часописима који су били на располагању у читаоници. Библиотеку је водио Сафет Филиповић »који је много допринио да напредна књига допре у редове не само радника него и у редове бањалучких ђака и студентата«. С новом управом Друштва конституисаном 1938. године долази до обновљене и проширене дјелатности у којој је средишња била културно-просвјетна секција, у сјећањима револуционара називана »марксистичком школом«. Секција је организовала успјешна предавања и кружоке у којима је читана напредна штампа и литература, одржаване консултације и дискусије. Све то је учинило да »Пелагић« од самог почетка, све до забране рада фебруара 1941. године, буде »школа у којој су се, кроз масовни рад: читање књига у библиотеци, држање јавних предавања и дискусија, разних курсева, музике, тамбурашких зборова, вокалних и рецитативних хорова... привлачили и културно и политички васпитавали радници, радничка и школска омладина као и напредно грађанство«. Несумњиво, у свему овом је посебну улогу имала »Пелагићева« радничка библиотека, јер је »потреба за књигама била све већа а ова библиотека је била једина у коју су радници могли несметано да долазе.«¹⁷⁾

Исте, 1923. године започиње оснивање и радничких читаоница »Снага« у Сарајеву и ван њега. У Правилима читаонице »Снага« на Бјелавима (Сарајево), између осталог је стајало да »помоћу штампе, предавања, књижнице, одржавања концерата и осталих друштвених приредаба, усавршава своје чланство, његује међу њима друштвеност и развија дух солидарности«. Предсједник ове читаонице био је Ђуро Витковић. Друга читаоница се налазила на Вратнику, најнасељенијем и истодобно најсиромашнијем кварту Сарајева. У њеним правилима је стајало да има задатак »да класно васпитава и културно подиже раднике тога краја«. Отворена је у новоградњи и још прије званичног отварања имала је око 100 чланова. Била је одмах учлањена у Савез радничких културних и спортских друштава у Сарајеву и регистрована код Радничке коморе. У њеној управи су се налазили: Хусеин Хошић, замјеник Мустафа Фрљ, секретар Ибрахим Беширевић и књижничар Салих Хамамџић. Читаоница је започела рад јавним предавањима која су била веома посјећена (»О постанку и развиту радничке класе«, »Радник и књига« и сл.). Послије 10 мјесеци рада, на годишњој скупштини 1929. године евидентиран је приличан број чланова, истакнуто је да је рад био успјешан (14 одржаних предавања), да је започет рад дилетантске секције и да је подигнута позорница. Полиција је, међутим, објектима читаонице затворила 27. маја 1929. године, а у извјештају о њиховом растурању је стајало »да су се мијешале у политичке послове и бавиле политиком«, те да се »у њима окупљају комунисти«. Архива читаоница је конфис-

17) Шефкет Маглајлић, *Реферат приликом 30-годишњице РКД »Пелагић« у Бањој Луци*. Архив Института за историју, Сарајево, МГ/-М1; – Ибрахим Ибришагић, *Развитак радничког покрета у Бањој Луци од 1918. до 1941. године*. Гласник Архива и Друштва архивских радника БиХ, Сарајево, 1961, 1, књ. 1, стр. 277; – Ибро Ибришагић: *Преглед развоја радничког покрета у Бањалуци од 1919. до 1929. године*. Зборник крајишких музеја, Бања Лука, Бихаћ, Дрвар..., 1974, књ. VI, стр. 127 – 135; – Перко Војиновић, *Радничко културно-спортско друштво »Пелагић« у Бањалуци (1928 – 1941)*. Прилози. Институт за историју, Сарајево, 1972, 8, стр. 308, 314, 319 – 320; – Мони Финци, *Дјеловање КПЈ у културним и спортским друштвима...* стр. 185 – 187; – Милорад Гајић, *Партијска организација Бање Луке 1929 – 1935*. У: Бања Лука у новијој историји..., стр. 338; – Сафет Филиповић, *Три партијске конференције у Бањој Луци*. У: 40 година..., књ. II, стр. 105 – 107; – Сматра радничке културне дјелатности у Бањој Луци. Врбаске новине, Б. Лука, 23. I 1935, 612, стр. 3.

кована. Ван Сарајева Радничка читаоница »Снага« отворена је у Јајцу 1929. године, у Радничком дому, и из њених извјештаја сазнајемо за потешкоће у раду, недостатак потребне литературе и сл., због чега су се обраћали управи Радничке коморе у Сарајеву с молбом да им пошаљу на позајмицу или на поклон »нешто књига и литературе за потребе радника-читалаца«. Предсједник јајачке читаонице био је Нико Раић, а библиотекар Идриз Сарачевић.¹⁸⁾

Разматрање улоге и значаја јавних библиотека, као просвјетних и општеобразовних установа, праћено оснивањем и ширењем мреже библиотека и читаоница, интензивира се у земљи тридесетих година, као резултат струјања идеја о јавним библиотечким услугама из развијених земаља запада. То је и иначе вријеме када у развијенијим библиотечким системима у свијету хвата коријен модерни, тзв. слободни приступ књижним фондовима, који се, преко Енглеске, САД, Шведске, итд. постепено шири у многим европским земљама. Истовремено, с трибине Међународног бироа рада социјал-реформист Албер Тома (директор Бироа 1919 – 1932. године), упућује апел Међународном институту за интелектуалну сарадњу, на молбу француских радника, да се проуче методи и начини преуређења јавних библиотека у циљу њиховог отварања и веће приступачности радницима-читачима, како би богате ризнице из области науке, књижевности и умјетности постале општедоступне свим радним људима. Један од најпознатијих библиотечких стручњака тог времена, Француз Леметр, пише студију на основу испитивања стања јавних библиотека и отворености њихових фондова, и указује на озбиљан проблем даљег развоја јавног библиотекарства у свијету, у условима све већих технолошких и научних проналазака, стварања великих градских средишта, помјерања великог броја становништва из села у градове и стварања бројне радничке класе. Рјешење ових проблема Леметр види у ширем отварању фондова јавних библиотека свим врстама корисника, у развијању међународне сарадње, у његовању читалачких навика и изграђивању разних форми библиотечке пропаганде у привлачењу најширих слојева становништва.

Уз библиотеке културно-просвјетних друштава »Просвјета« и »Напредак« те неке друге друштвене и дијелом самосталне библиотеке и читаонице, овакву јавну функцију је између два рата у Босни и Херцеговини његовала и Радничка библиотека у оквиру Радничке коморе у Сарајеву, која је отворена 1. октобра 1928. године. У ствари, идеја о оснивању једне централне радничке библиотеке јавила се још приликом оснивања Главног радничког савеза у Сарајеву 1905. године, а с развојем Савеза почињу се оснивати радничке библиотеке у свим већим и јачим струковним центрима, да би 1909. године била основана заједничка општа радничка библиотека која је служила само организованим члановима радничког покрета. Тако у Правилима Опћег радничког савеза Југославије, донесеним на Главној годишњој скупштини у Загребу 23. маја 1920. године, стоји да се сврха Саве-

18) Радничка читаоница »Снага«. *Снага*, Сарајево, 1. VI 1928, 3, 4, стр. 26 – 27; – Радничка читаоница »Снага« на Вратнику. *Снага*, Сарајево, 1. VIII 1928, 5, стр. 10; –н: Главна скупштина Радничке читаонице» Снага, на Вратнику у Сарајеву. *Снага*, Сарајево, 1. V 1929, 4, 5, стр. 64 – 65; – Анте Крешо, *Оснивање радничке читаонице*. Допис из Јајца. *Снага*, Сарајево, 8. VII 1929, 7, стр. 100; – АБХ. Сарајево, ВЖСО, Пов. бр. 1156, од 25. V 1929; АБХ. Сарајево, ВЖСО, бр. 29362, од 24. XII 1928. Правила Радничке читаонице »Снага« на Бјелавима у Сарајеву.

за постиже и »уређењем књижица-читаоница за чланове Савеза«. Ову библиотеку је 1927. године откупила Радничка комора у Сарајеву, преселила у своје просторије, поставила библиотекара и отпочела са радом 1928. године. Тек у саставу Радничке коморе Библиотека је могла да шире развије своју дјелатност и захваљујући броју и садржају књижног фонда (послије »Просвјетине« Централне библиотеке сматрана је по броју књига другом библиотеком у Сарајеву) да остварује функције јавне библиотеке путем подручних пунктова-библиотека и читаоница у већим радничким центрима. На овакве циљеве и функције радничких библиотека и читаоница, у склопу осталих јавних библиотека и савремених идеја о њиховој улози у радничком покрету тог времена, указивао је још Божидар Аџија, када је 1927. године одржао приступно предавање »О културним задацима Радничке коморе«, приликом отварања Радничке библиотеке у Загребу. Том приликом Аџија је изнио концепт радничко-класне културе, примјерене класним интересима радничке класе, истакавши да је културна незрелост широких радних маса – највећа опасност за њихов развој и напредак. Првенствени задатак радничких библиотека и читаоница он је видио у услуживању радничке публике најнужнијом и најсавременијом домаћом и страном часописном и новинском штампом, како би се што боље упознали с дневним догађајима из свих грана живота, а посебно је истицао задатак радничких библиотека да пружају радницима не само добро и поучно забавно штиво већ да их »одгајају у духу класне солидарности и класне свијести... да им пружају и проширују њихов видокруг и изграђују њихов поглед на живот и свијет, и то такав поглед који одговара интересима и тенденцијама радничке класе и радничког покрета«. Када је у оквиру Радничке коморе отпочела с радом, Радничка библиотека је посједовала богат фонд од преко 4.000 свезака – из области социјалистичке мисли, комплетна издања ЈАЗУ, САНУ, Српског ученог друштва, Друштва српске словесности, богату збирку босанскохерцеговачких часописа, итд. Чланови библиотеке били су двојаки: у прву групу су долазили класно организовани радници и они су били њени редовни чланови (плаћали су чланарину једанпут за стално коришћење, и давали мањи износ кауције приликом узимања књига на коришћење), а остали корисници су били ванредни чланови. Мрежа подручних пунктова – филијала Централне радничке библиотеке у Сарајеву обухватала је библиотеке у Тузли, Бањој Луци, Дрвару, Зеници, Горњим Подграцима и другдје, које су имале карактер синдикалних библиотека, и пружале помоћ у књигама радничке и намјештеничке синдикалне подружнице у Сарајеву и унутрашњости. За вријеме рата, 1941-1945. године, све ове књижице су опљачкане или уништене од стране непријатеља, али је, захваљујући чиновницима и намјештеницима Коморе, готово у цијелости сачувана централна библиотека у Комори, која је располагала са око 5.000 свезака разне садржине, а највише стручне литературе.¹⁹⁾

Увођењем шестојануарске диктатуре (5/6. I 1929), дошло је до затварања радничких домова, запљене библиотека и архива. Диктатура је, међутим, само привремено зауставила рад и већ 30-тих година дошло је до

19) Седика Дервишевић, *Прилог историји радничких библиотека у Сарајеву...*, стр. 43–71; – Ризо Рамић, *Радничка библиотека у Сарајеву*. Ново доба, 22. III 1946, 4, стр. 5; – Отварање Библиотеке Радничке коморе у Сарајеву. *Снага*, Сарајево, 1928, 9, стр. 3–4; – Једна радничка културна прослава. *Црвена застава*, Загреб, 14. сибјеча 1927, 2, стр. 1–2.

оживљавања организоване активности комуниста, који обнављају и развијају прекинуте дјелатности у илегалним условима. Поред истицања захтјева »Чланови СКОЈ-а у синдикате« и указивања да је рад СКОЈ-а на придобијању радничке омладине за револуционарну борбу – један од основних предуслова за његово организационо и политичко јачање, руководство СКОЈ-а је скретало пажњу скојевским организацијама да усредсреде своје активности и на све друге масовне организације, како режимске тако и националистичке, а првенствено оне који су окупљале радничку омладину и биле под руководством социјалиста. Међу таквим легалним организацијама, у којима је КПЈ имала своја упоришта, била су и радничка планинарска друштва »Пријатељ природе«. Према званичним правилима, ова друштва су остваривала своје задатке (развијање интереса за упознавање природних љепота, путем излета, научних екскурзија и сл.) и оснивањем библиотека са популарним научним дјелима о туризму. Иначе, Друштво »Пријатељ природе« је, као најстарије радничко спортско удружење, основано још 1905. године од стране сарајевске Жељезничке радионице, а свој рад је обновило 1932. године на иницијативу Обласног одбора УРССЈ на оснивачкој скупштини у Сарајеву. Почетком 1937. године подружнице Друштва су постојале у већини мјеста, а масовни облици рада били су излети на којима је организовано излазио велики број радника, па је КПЈ путем њих веома успјешно остваривала идеолошко-политички и културно-просвјетни рад. У томе су несумњиву улогу имале постојеће друштвене библиотеке, тачније мање или веће збирке књига и осталог материјала. Посредством секција Друштва организована су предавања, читалачке групе, курсеви, штампају се леци и огласи и одржавају састанци чланова КПЈ и СКОЈ-а. Рад Друштва је први пут забрањен 22. октобра 1921. године на основу захтјева Министарства унутрашњих послова у Београду и мишљења »да комунисти свугде искориставају рад овог друштва у своје сврхе«, а 20. априла 1937. године распуштено је у Сарајеву и у цијелој земљи. Одлуком банске управе Дринске бановине рад му је и трећи пут забрањен 13. септембра 1939. године и дефинитивно је престало с радом 5. априла 1940. године.²⁰⁾

У периоду од 1935-1937. године надаље дјелатност радничких библиотека, посебно оних у саставу радничких домова, све је снажнија и њихове активности све шире и усмјереније. У Брчком је у оквиру Радничког дома 1935. године основана радничка библиотека УРСС-ових синдиката на иницијативу комуниста... »уз помоћ чланова КПЈ, омладине и радника формирана је библиотека која је тада имала преко 2.000 свезака«. Дјеловала је као прва јавна библиотека у граду и окупљала је најпрогресивније раднике. Најчешћи облици рада с радничком и другом омладином били су »популаризација напредне књиге, штампе и часописа, проучавање легалне и полулегалне марксистичке литературе и активно учешће у културно-просвјетној дјелатности Радничког дома«. Разне пропагандне и усмјерене активности оствариване су путем разних секција које су »доприносиле афирмацији класно-борбених синдиката и Комунистичке партије, која, истина, није иступала јавно, али се њен рад и утицај видно осјећао«. Када је 1938. годи-

20) Нусрет Шехић, *Неки моменти из дјелатности радничког друштва »Пријатељ природе«*. Прилози. Институт за историју, Сарајево, 1966, 2, стр. 163 – 164, 166, 175; – Мони Финци, *Дјеловање КПЈ у културним и спортским друштвима...*, стр. 175 – 177; – АБХ, ВЖСО, бр. 12868, од 17. II 1926. Сарајево. Полицијска дирекција за БиХ Великом жупану сарајевске области. Правила Друштва »Пријатељ природе«.

не у граду формирано Радничко културно-умјетничко друштво »Пелагић«, библиотека је у његовом саставу наставила још успјешнији рад, увећавајући број читалаца и књижни фонд на око 900 свезака одабраних књига. Активност Библиотеке је престала забраном рада УРСС-ових синдиката крајем 1940. године, али је највреднији дио фонда на вријеме склоњен (по завршетку рата, када је 1945. године започела акција за оснивање Народне библиотеке у граду »из склоништа су донесене сачуване књиге из предратне Радничке библиотеке Друштва »Пелагић« које су представљале њен почетни фонд.«²¹⁾ Сличну активност и широко поље активности развијале су и друге радничке библиотеке у овом периоду. У Дрвару је – Народна радничка библиотека смјештена у Радничком дому – гдје су активно дјеловали први активи СКОЈ-а, његовала васпитно-образовни рад, проучавање прогресивне литературе и слично. Носилац револуционарне активности у постојећим легалним организацијама у граду била је радничка омладина која је радила на подизању културно-просвјетног нивоа широких слојева омладине, а посебно на ширењу напредних идеја. Сама библиотека у Дрвару посједовала је богат и разноврстан фонд.²²⁾ У Јабланици је Раднички дом (отворен 1938) такође имао радничку библиотеку »која је обиловала мноштвом књига најистакнутијих писаца о развоју радничког покрета и револуције, као и о науци марксизма-лењинизма«. Када је Дом крајем 1940. године затворен, дјеловање партијске организације није се прекинуло већ је настављено преко других легалних друштава и организација.²³⁾ У Теслићу је ових година пред рат Радничка читаоница заједно с познатом Муслиманском читаоницом »Бразда« (основана у љето 1939) била иницијатор низа значајних акција на окупљању муслиманског, српског и хрватског живља и њиховом зближавању, без обзира на вјерску и националну припадност.²⁴⁾ У Муслиманско радничко и занатлијско удружење »Хуријет« у Сарајеву, које је окупљало махом занатску, радничку омладину, организовано се у поједине секције, библиотекарски одбор и друга тијела укључују комунисти, па је од 1939. године надаље, за врло кратко вријеме у библиотеци Друштва почела да превладава прогресивна литература. На омладинце »шегрте« ова је литература имала изванредан васпитни утицај »формирајући њихову свијест и нове погледе на живот и друштво.«²⁵⁾ У Зеници је, почетком 1940. године, одмах по преузимању Радничког дома од стране комуниста, уз активно дјеловање културно-умјетничких група, у Дому отворе-

- 21) Мехмедалија Дервишевић, *Реферат пригодном 25-годишњице оснивања и рада Народне библиотеке »Ахмет Кобић« у Брчком*. Библиотекарство, Сарајево, 1971, 3–4, стр. 137–141; – Асим Мујкић, *Партијски рад у Брчком 1935–1941. године*. У: 40 година..., књ. III, стр. 120; – Асим Мујкић, *Рад КПЈ у Брчком 1935–1941*. Архив Института за историју, Сарајево, МГ/-М63.
- 22) Владо Кеџман, *Омладински покрет у јужном дијелу Босанске крајине у 1941. години*. У: 1941. у историји народа..., стр. 568; – Милан Трнинић, *Омладинске организације до 1941*. У: Дрвар 1941–1945..., стр. 171–178.
- 23) Ибро Чилић, *Развој радничког покрета и КПЈ прије рата и у току Народноослободилачке борбе 1941. године у Јабланици*. У: 1941–1942. у сведочанствима учесника Народноослободилачке борбе. Београд, 1975, књ. I, стр. 445–446.
- 24) Адем Херцеговац, *Активност теслићких комуниста у »Бразди«*. У: Средња Босна у НОБ-у. Средња Босна до устанка и у устанку 1941. Чланци и сећања. Београд, 1976, књ. I, стр. 129–131.
- 25) Фахрија Ајановић, *Наша активност у »Хуријету«*. У: Сарајево у револуцији. Сарајево, 1976, стр. 334–335; – Правила »Хуријета«, одобрена од стране Кр. банске управе Дринске бановине, II. бр. 11165, од 25. IV 1936, став 3.

на једина радничка библиотека у граду, која је обиловала љевичарском – марксистичком литературом. Библиотеком су руководили Недељко Радић и Ада Раиф.²⁶⁾

Када је 30. децембра 1940. године објелодањена у штампи одлука Министарства унутрашњих послова у Београду о распуштању Уједињених радничких синдиката (УРСС), под удар власти дошли су подједнако синдикални функционери, раднички повјереници и чланови КПЈ, а нису поштеђене ни прогресивне организације, спортска, културно-умјетничка и друга друштва, раднички домови, радничке библиотеке у њиховом саставу и самосталне библиотеке и читаонице. Свој прави циљ, међутим, власти нису ни овом мјером оствариле у потпуности. Организованим или спонтаним начинима комунисти су спасавали драгоцјену прогресивну и марксистичку литературу у низу мјеста у Босни и Херцеговини. Стварају се илегалне и полуилегалне књижнице и сакривалишта партијског материјала, наставља се револуционарна, усмјерена и идејно-васпитна библиотечко-читалачка дјелатност током народноослободилачког рата 1941-1945. године. На овим богатим традицијама, превасходно прогресивним традицијама револуционарног радничког покрета и радничких библиотека и читаоница, успоставља се широка мрежа јавних – масовних библиотека у Босни и Херцеговини ослобођењем 1945. године.²⁷⁾

26) Рајко Ковачевић; Марко Рајић, *Зеничка партијска организација и СКОЈ у 1941. и 1942. години*. Зеница, 1968, стр. 32.

27) Нијаз Диздаревић, *Вандализам фашиста над тековинама културе*. У: Сарајево у револуцији. Сарајево, 1977, стр. 125; – Напад полиције на просвјетне установе у Херцеговини. Политички вјесник радног народа. Загреб, средином ожујка 1941. II, 6, стр. 472 – 473; – Мони Финци, *Дјеловање КПЈ у културним и спортским друштвима...*, стр. 173; – Резолуција V земаљске конференције КПЈ. Пролетер, јануар 1941, I, стр. 768, 773.